

esențială privind cercetările asupra sistemului mitologic, și anume că acesta se află într-o continuă transformare. Fragmentarea sa și reconfigurarea în „sisteme mitologice personale” (p. 207) sunt un aspect care trebuie valorizat de cercetările etnologiei astăzi. Este un deziderat pe care cartea *Românii din Timoc astăzi: Ființe mitologice* și l-a propus și l-a atins, fără îndoială.

Parcursul cărții semnat de Annemarie Sorescu-Marincović ne-a convins că ne aflăm în fața unei contribuții științifice valoroase, în ceea ce privește atât cunoașterea comunității românilor din Timocul sârbesc, cât și metodologia de cercetare antropologică.

COSMINA-MARIA BERINDEI

GIUSEPPE STABILE, *Valacchi e Vallacchie nella letteratura francese medievale*, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2010, 266 p.

Cartea lui Giuseppe Stabile, *Valacchi e Vallacchie nella letteratura francese medievale*, prezintă rezultatele unei cercetări temeinice realizate asupra difuzării etnonimului *valah* și a toponimului *Valahia* în literatura franceză medievală. Intrarea celor două cuvinte în diferite culturi este cel mai semnificativ fenomen privitor la romanitatea orientală manifestat în perioada Evului Mediu și răspândit de la spațiul cultural turc sau persan, la cel germanic, slav, bizantin sau latin. Acest fapt a lăsat urme incontestabile în sistemele lingvistice ale limbilor în care cele două cuvinte au intrat, urme identificabile atât în documente administrative sau politice, cât și în opere literare. Atenția cercetătorului italian se îndreaptă asupra literaturii franceze, încercând să identifice prezența termenilor *valah* și *Valahia* în operele literare ale Franței medievale. O altă preocupare a cercetătorului a fost aceea de a arăta de ce lucrurile stau în acest fel. În explicațiile pe care le oferă folosește deopotrivă informații filologice și istorice, care fac lectura cărții cu adevărat captivantă.

Autorul cărții este un cercetător pasionat de cultura română. Giuseppe Stabile și-a luat licența la Università degli Studi di Napoli „L’Orientale”, cu o teză de limbă și literatură română, apoi a obținut titlul de doctor la Università degli Studi di Roma „La Sapienza”, realizând o ediție critică a *Evangheliarului slavo-român de la Sibiu (1551-1553)*. În activitatea sa de cercetare va aborda, ulterior, atât subiecte de literatură română veche, cât și de literatură modernă sau contemporană.

Cartea pe care ne-am propus s-o prezentăm publicului din România în paginile care urmează prezintă rezultatele unei cercetări întreprinse de autor cu scopul de a identifica, sistematiza și analiza izvoarele literare medievale franceze, în versuri și în proză, care fac lumină asupra modului în care se reflectă românii în spațiul cultural francez din acea perioadă. Este o cercetare foarte utilă celor interesați de modul în care s-a vorbit, în epocile îndepărtate, despre români, în Occident.

În demersul său, Giuseppe Stabile face în permanență referire la cultura italiană, nu doar fiindcă el însuși vine dinspre această cultură și cartea, publicată în italiană, se adresează, în primul rând, vorbitorilor de limbă italiană, dar și fiindcă o analiză asupra romanității orientale reclamă permanenta referire la *leagănul romanității*.

Cartea cuprinde patru capitole și câteva anexe foarte generoase. După câteva pagini în care este delimitat obiectul cercetării, urmează cele patru capitole ce își propun să răspundă la întrebarea *cine sunt valahii?* Încercarea de formulare a răspunsului demonstrează că, pe cât de simplă poate părea întrebarea la prima vedere, pe atât de complexă se dovedește la o examinare mai atentă, având în față bogatul material rămas mărturie în izvoarele literare medievale franceze. Astfel, întrebarea *Chi sono i Valacchi?* devine titlul sub care sunt cuprinse cele patru capitole ce conțin, fiecare în parte, lămuriri privind câte un aspect al problematicii, însoțit de demonstrațiile și observațiile critice necesare. Primul capitol conține o prezentare cronologică a demersurilor filologice de a explica etimologia cuvintelor *valah* și *Valahia*. O primă tentativă de a explica etimologia pentru cuvintele *Valachus* și *Valachia* – explică autorul – aparține umanistului italian Enea Silvio Piccolomini și datează din anul

1461. El consideră că etnonimul *Valachus* și toponimul *Valachia* provin de la numele comandantului roman Flaccia, care a participat la cucerirea Daciei, însă, după cum Giuseppe Stabile remarcă, această etimologie este fantezistă. Autorul cărții la care ne referim prezintă, în continuare, o analiză meticuloasă a încercărilor de a identifica etimologia cuvântului *valah*, amintind legătura stabilită de filologi, pe parcursul câtorva secole, între cuvântul *valah* și cuvântul prin care se desemna tribul celtic **Volco(s)*, termenul german **Walxos*, dar urmărind și evoluția etnonimului *rumân/român*, folosit, în aceeași perioadă, în spațiul românesc și în Balcani, în paralel cu traducerea lui în limba bisericii, a statului și a culturii, care era limba slavonă, prin *vlah* (p. 17–30).

Capitolul al doilea este dedicat apariției *valahilor* în izvoarele medievale. O primă observație este aceea că romanitatea sud-est europeană a intrat în izvoare întâi cu terminologia latină, între secolele al VI-lea și al VII-lea, iar între secolele al X-lea și al XI-lea s-a realizat o așa-numită *valahizare*, realizată prin intermediul terminologiei germano-slave. Dacă difuzarea termenului s-a realizat dinspre Occident înspre Orient sau invers este încă o chestiune care necesită clarificări. În izvoarele bizantine intrarea *valahilor* se realizează la sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, mai precis, termenul este folosit în două diplome date în 980 și 1020 de Vasile al II-lea Macedoneanul. Între secolele al XII-lea și al XV-lea, în documentele diplomatice, în cronici și în literatura de călătorie se folosesc o varietate de forme precum *V(a)lachus/Volachus*, *Wallachus*, *Walatus*, *Olachus*, *Blachus* și *Blac(c)us*. Cele mai vechi izvoare medievale latine cunoscute în care se face referire la *valahii* carpato-dunăreni datează din secolul al XII-lea sau începutul celui de-al XIII-lea. Astfel, o scrisoare adresată de papa Gregorio IX regelui maghiar Bèla IV, datată în 1234, conține termenul *Walati*, iar Cronica Notarului Anonim vorbește despre *Blachi* și *Blaci*. Între izvoarele occidentale, cele mai numeroase sunt cele franceze din perioada cuprinsă între secolele al XII-lea și al XV-lea. Termenul cunoaște un polimorfism caracterizat prin betacismul inițialei, specific doar izvoarelor occidentale și care nu a fost identificat niciodată în cele orientale, fie ele greco-bizantine sau slavo-ecleziastice: *Blas*, *Blac*, *Blach*, *Blaquerre*, *Wal(l)aque*, *V(a)laque*. Creșterea prestigiului limbii franceze în întregul Occident, a avut loc odată cu secolul al XIII-lea, când aceasta a devenit limba oficială a comerțului, a cancelariilor și a armatei, a literaturii și a instanțelor de judecată. Grafia cu *b-* inițial este specifică francezei secolului al XII-lea, în vreme ce grafia cu *w-* sau *v-* caracterizează perioade mai târzii, databile în secolul al XV-lea. Capitolul se încheie cu o analiză critică a observației lui Henri Grégoire, conform căruia intrarea termenului *valah* în izvoarele franceze medievale se realizează în *Chanson de Roland*, la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul celui de-al XII-lea. Concluzia capitolului este aceea că intrarea termenului *valah*, în diferitele lui forme, în izvoarele franceze s-a datorat contactului cruciaților cu numeroasa populație balcano-danubiană.

Al treilea capitol al cărții vorbește despre *valahii* balcanici și *valahii* danubieni, care locuiau, după toate probabilitățile, pe cele două maluri ale Dunării. În literatura franceză medievală pot fi identificate două etape distincte privind folosirea toponimului *Valacchia*. Prima etapă se întinde de la începutul secolului al XIII-lea până la începutul secolului al XIV-lea, când termenul folosit cu sensul de *Țara Valahă* sau *a valahilor*. Acestei etape îi urmează o a doua, care se întinde până la sfârșitul secolului al XV-lea, perioadă în care termenul este folosit mult mai precis în sens teritorial, făcând referire la Principatul sau Voievodatul *Valahilor*, care va deveni, ulterior, Țara Românească. Trebuie să reținem observația autorului că izvoarele occidentale și, mai ales, cronicile vechi franceze nu au acordat nicio importanță localizării în sudul sau în nordul Dunării a *valahilor* și a țării lor. Această situație conduce la ideea că, între Balcani și Nistru, locuia o populație romanică având aceeași limbă și aceeași cultură.

Ultimul capitol se ocupă, propriu-zis, de felul în care se configurează în literatura franceză medievală imaginea *valahilor*. Izvoarele literare au oferit Occidentului o imagine autentică, populară și vie a romanității balcano-dunărene. *Valahii* apăreau scriitorilor francezi ca o alteritate complexă și semicunoscută. Componenta religioasă contribuie, la rândul ei, la accentuarea alterității: fiind schismatici, adică excluși din *Christianitas*, *valahii* erau asimilați ereticilor sau păgânilor și apropiați, în imaginarul medieval, mai degrabă de cumani sau mongoli.

În finalul primei părți, autorul revine la întrebarea inițială, și anume „*Cine sunt valahii*”?, încercând să formuleze o concluzie asupra cercetării sale. Astfel, el subliniază că, în literatura franceză

medievală, se disting două faze de utilizare a termenului *valah*. Într-o primă fază, s-a folosit pentru a denumi, în sens generic, diversele populații de origine romană stabilite între Nistru și Grecia centrală, asimilate romanilor orientali. În faza următoare, după dispariția Țaratului Vlaho-Bulgar, prin fragmentarea lui în state mici, și după apariția Principatului Moldovei și a Țării Românești, termenul de *valah* s-a folosit pentru a denumi populația vorbitoare a unei limbi romanice, așezată între Nistru, Carpați și Dunăre. Sensul cu care s-a folosit *valah* era, în această a doua etapă identificată în traseul termenului, de „Rumeno (medievale)”, adică de român medieval. Autorul subliniază aici că, atât termenul *valah*, folosit în literatura franceză medievală, cât și termenul *rumân/român*, folosit în limba vorbită de populația ce locuia între Nistru, Carpați și Dunăre înainte de secolul al XVI-lea, nu are un semnificat identic cu cel de *român* folosit în limba română modernă.

În continuare, volumul cuprinde un apendice care își propune să ofere cititorului un mic repertoriu de atestări privind tematica cercetată. Colecția propriu-zisă de mărturii excerptate din izvoarele medievale franceze pentru etnonimul *valah* și pentru toponimul *Valahia* este precedată de câteva lămuriri și date statistice care completează, în chip fericit, considerațiile critice din prima parte a cărții. Cititorul va afla, parcurgând paginile premergătoare repertoriului de atestări, că, în perioada cuprinsă între secolele al XI-lea și al XII-lea, termenii auviți în vedere apar fiecare o singură dată în izvoarele vremii. Secolul al XIII-lea, marcat de cruciada din Balcani, îi aduce mai frecvent pe *valahi* și țara lor în atenția francezilor, etnonimul fiind atestat în izvoare de 89 de ori, în vreme ce toponimul de 74 de ori. Veacul care a urmat arată o scădere a interesului francezilor față de locuitorii *Valahiei*, aceștia apărând de 17 ori în documente, iar țara lor de 55 de ori. Secolul al XV-lea a înregistrat o creștere a numărului de notații, etnonimul *valah* ajungând la 100 de atestări, iar toponimul aferent la 99. Giuseppe Stabile prezintă, în continuare, o statistică cuprinzând numărul lucrărilor în care au fost menționați cei doi termeni, grupate în funcție de domeniu. Astfel, în operele literare termenii *valah* și *Valahia* apar de 35 de ori, în literatura geografică de 23 de ori, iar în cea istorică, cum ar fi și firesc, există un număr mult mai mare de atestări, și anume 378, etnonimul fiind folosit de 185 de ori, iar toponimul de 193. Informații interesante sunt oferite și în cele trei tabele anexate. Primul dintre acestea cuprinde operele în care apar termenii urmăriți de autor, grupate în funcție de domeniu: literatură, geografie, istorie. În următoarele două tabele se face inventarul formelor sub care apare cuvântul *valah*, respectiv *Valahia* în operele din primul tabel.

„Repertoriul atestărilor” (p. 99–196) conține 125 de citate originale din sursele identificate, însoțite de traducerea lor în italiana modernă și, atunci când este necesar, de unele observații sau note. Fragmentele reproduse aici sunt pilde despre felul în care se articulează în spațiul cultural francez medieval imaginarul referitor la *valahi* și țara lor. Parcurgând aceste pagini cititorul este introdus într-o lumea fascinantă, în care poate găsi informații despre aspecte dintre cele mai diverse ale vieții și ale istoriei.

Urmează o listă a izvoarelor, trimițând la edițiile pe care autorul le-a utilizat, dar notând și titlurile altor surse franceze care atestă etnonime și toponime din Europa Orientală (p. 197–207). Cartea mai cuprinde o listă a lexicoanelor și a dicționarelor consultate pentru alcătuirea lucrării (p. 209–212), o bibliografie impresionantă (p. 213–251) și indicele de nume (p. 253–266).

Ideile punctate în aceste pagini au atins doar o parte dintre aspectele tratate în volumul *Valacchi e Vallacchie nella letteratura francese medievale*, cititorul putând găsi și multe alte lucruri semnificative parcurgând cartea lui Giuseppe Stabile, carte pe care o recomand cu căldură tuturor celor interesați să cunoască mai multe despre felul în care francezii din epocile îndepărtate ale Evului Mediu îi priveau pe locuitorii spațiului geografic în care noi trăim astăzi.

COSMINA-MARIA BERINDEI
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
cosminamariaberindei@yahoo.com